

19. ASIR KAPADOKYA'SININ KÜLTÜREL CANLILIĞININ BİRER NİŞANESİ OLAN İKİ ELYAZMASI*

Bünyamin TAŞ**

Özet

Kapadokya bölgesi, Türklerin Anadolu'ya geldikleri ilk asırlarda en önemli yüksek kültür merkezlerinden birkaçı olarak tebarüz eden Aksaray, Niğde, Kırşehir, Nevşehir ve Kayseri şehirlerinin odağında yer almaktadır. Anadolu Türk kültür tarihinin kurucu isimleri olarak nitelenebilecek Mevlana Celalleddin-i Rumî, Ahi Evran, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Gülşehri ve Aşık Paşa'nın coğrafyası olan bu bölge, daha sonraki asırlarda da kültürel açıdan diri kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin çözülme asrı olan 19. asırda dahi bu bölgede kültürel hayatta kayda değer bir irtifa olduğu gözlenmektedir. Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas'ın Bâğ-ı Behişt adlı eserinin 19. asrın ilk yarısında bu bölgede istinsah edilmiş olan iki nüshası, söz konusu kültürel seviyenin önemli birer tanığıdır. Hicri 1247 (M. 1831/1832) ve 1262 (M. 1846) yıllarında istinsah edilen nüshaların zengin ferağ kayıtları, istinsah edilmiş oldukları bölgenin kültürel seviyesine dair kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu nüshalardan 1247 tarihli olanı Matyan'da (Göreme), 1262 tarihli olanı ise Arabsun'da (Gülşehir) istinsah edilmiştir. Matyan nüshasının ferağ kaydında, yazmanın kâğıtlarını mühreleyen Sorsofi'den (bugünkü Aksaray'ın Gülağaç ilçesinin Sofular beldesi) bir kişinin adı da anılmaktadır. Arapsun nüshasına hicri 1318 (M. 1900) yılında Ortahisarlı (Nevşehir'in Ortahisar beldesi) bir kişi tarafından bir fihrist eklenmiştir. İki nüshadaki bu veriler özelde Nevşehir, genelde Kapadokya bölgesinin 19. asırdaki kültürel canlılığının birer göstergesidir.

Anahtar kelimeler: Kapadokya, elyazmaları, 19. yüzyıl, kültürel hayat.

TWO MANUSCRIPTS ABOUT HIGH CULTURAL LEVEL OF 19TH CENTURY CAPPADOCIA

Abstarct

Cappadocia region is located in the center of the square of Aksaray, Niğde, Kırşehir, Nevşehir and Kayseri. These cities were the most important cultural centers of the first centuries of Anatolian Turks. Mevlana Celalleddin-i Rumi, Ahi Evran, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Gülşehri and Aşık Paşa who were founders of Anatolian Turkish culture lived in this region. Cappadocia's cultural level remained high during the following centuries. Even in the 19th century which was the period of dissolution of the Ottoman Empire there was a significant level in cultural life of Cappadocia. Two manuscript copies of Bâğ-ı Behişt which written by Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas are witnesses of significant level of cultural life in Cappadocia in the 19th century. These manuscripts were copied in AH 1247 (1831/1832) and in AH 1262 (1846). There are important informations about Cappadocia region in the inscriptions of these manuscripts. One of them was copied in Matyan (Göreme) and the aother one was copied in Arabsun (Gülşehir).

* 4-5 Eylül 2015 tarihlerinde Saraybosna Üniversitesinde düzenlenen II. Uluslararası Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bunyamintas@aksaray.edu.tr

Key words: Cappadocia, manuscripts, 19th century, cultural life.

Giriş

Aksaray, Niğde, Kayseri, Kırşehir ve Nevşehir illerini kapsayan Kapadokya bölgesi, Türklerin Anadolu'ya geldikleri ilk asırlardan itibaren yüksek kültür merkezleri olarak tebarüz eden önemli şehirlerin odağında yer almaktadır. Öyle ki, Anadolu sahası Türk kültür tarihinin kurucu isimleri olan Mevlana Celaleddin-i Rumî, Ahi Evran, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Gülşehrî ve Âşık Paşa gibi abide şahsiyetler bu bölgede faaliyette bulunmuştur. Anadolu Türklüğünün mayasını atan bu abide şahsiyetlerin kuvvetli tesiri, kendilerinden sonraki yıllarda da uzun bir süre bu bölgeyi diri ve faal kılmıştır. Osmanlı Devleti'nin güçlenip medenî temerküzün Bursa, Edirne ve İstanbul civarında teşekkül etmesiyle birlikte bölgenin öncü rolü, adı anılan bölgeye devrolunmuştur. Tabii olarak Bursa, Edirne ve İstanbul'la yarışması söz konusu olmamakla birlikte Osmanlı Devleti'nin son demlerine kadar Kapadokya bölgesinde kayda değer bir kültürel seviye var olagelmiştir. Kapsamlı ve hacimli bir manzum tefsir olması itibarıyla klasik Türk edebiyatının en orijinal eserlerinden birisi olan *Bâğ-ı Behişt*'in 19. asırda Kapadokya bölgesinde istinsah edilen iki nüshası, bahsedilen kültürel seviyenin tanıklarındır.

Bu çalışmanın merkezinde yer alan söz konusu elyazmaları Şeyh Hacı İlyas'a ait *Bâğ-ı Behişt* adlı eserin nüshalarıdır. Halvetiyye tarikatının Ahmediyye kolunun Uşşakiyye şubesine mensup olan Hacı İlyas, XVII. asrın ilk yarısında Âlim Sinan Efendi'nin halifesi olarak Gelibolu civarında şeyhlik yapmıştır. Şiirlerinde Kuloğlu mahlasını kullanan Şeyh Hacı İlyas'ın toplamda 27500 beyitlik hacme ulaşan *Etvâr-ı Seb'a*, *Mevlid*, *Silsilenâme*, *Dîvân-ı Hümayûn*, *Dîvân-ı Mesâbih* ve *Bâğ-ı Behişt* adlı bugün bilinen altı eseri vardır. Hicrî 1068 (1657/58) yılında vefat etmiştir (Taş, 2015: 20-29).

Bâğ-ı Behişt, Şeyh Hacı İlyas'ın en son telif ettiği eseridir. Miladî 1638 yılında tamamlanan eser, manzum bir tefsirdir. Kur'an-ı Kerimden 656 farklı ayetin toplamda 402 manzumede ele alındığı *Bâğ-ı Behişt*, klasik Türk edebiyatında manzum tefsir olmak kastıyla kaleme alınan eserlerin en kapsayıcı olanıdır. Eserde her bir ayet veya ayet grubu yirmişer beyitlik kasidelerle tefsir edilmiştir. Eser, mevcut nüshalara göre 8049 beyittir (Taş, 2015:263-266).

Bâğ-ı Behişt'in tespit edilebilen dört nüshası vardır. Bu nüshalardan birisi Manisa İl Halk Kütüphanesinde, 45 HK 6266 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Bu nüsha, *Bâğ-ı Behişt*'in mevcut en eski nüshasıdır. Eserin telif tarihinden beş sene sonra (1053/1643) istinsah edilmiştir. İkinci nüsha Rasim Deniz'in özel kütüphanesinde bulunmaktadır. Hicrî 1247 (1831/1832) yılında istinsah edilmiştir. Üçüncü nüsha Ankara Milli Kütüphanede 06 Mil Yz A 8111 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Hicrî 1262 (1846) yılında istinsah edilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi bölümünde 3398 numarayla kayıtlı olan ve *Bâğ-ı Behişt*'in bir nüshası olarak gördüğümüz dördüncü nüsha ise, aslında *Bâğ-ı Behişt*'in bir kopyası olmak üzere çoğaltılmamıştır. Diğer nüshaların yarısı kadar şiiri muhteva olan bu nüsha, *Bâğ-ı Behişt*'in şiirlerinde bulunan *Kuloğlu* mahlasının *Şerîff*'ye tahvili suretiyle meydana getirilmiştir. Dolayısıyla bir intihal numunesidir.

Manzum bir tefsir olması ve sınırlı sayıdaki manzum tefsirler arasında da şekil, muhteva ve tarz bakımından benzersiz bir eser olarak ortaya çıkması sebebiyle *Bâğ-ı Behişt* klasik Türk edebiyatının en orijinal eserlerindedir. Bu orijinal eserin, yukarıda açıklandığı üzere günümüze ulaşan üç sağlam nüshası vardır. Mezkûr nüshaların iki tanesi, Nevşehir civarında çoğaltılmaları dolayısıyla bu bildiride mevzubahis edilmişlerdir. Zira söz konusu nüshalar, yazıldıkları yörenin kültürel irtifasına dair birtakım çıkarımlarda bulunma imkânı sunmaktadır. Nüshaların teknik bilgileri aşağıda müstakil başlıklar altında nakledilmiştir.

Rasim Deniz Nüshası

Dr. Rasim Deniz'in özel kütüphanesinde bulunmaktadır. *Bâğ-ı Behişt*, yazmanın 1^b-202^a sayfaları arasındadır. Şemseli, miklepli, koyu kahverengi deri bir cildi vardır. Sayfa ebatları 300x200-230x120 mm şeklindedir. Aharlı, koyu krem renkte kâğıda her bir sayfada çift sütun hâlinde 20 satır olmak üzere harekeli nesih hatla yazılmıştır. Şiir başlıkları (ayetler) kırmızı mürekkeple kaydedilmiştir. Sayfaların sol alt köşesinde rekabe kaydı bulunmaktadır. Sayfalar

cedvelsizdir. 202^a sayfasında eserin ketebe kaydı bulunmaktadır. Eserin müellifinin kim olduğuna dair bir ifade bulunmayan kayıta müstensihinin ve kâğıtları mühreleyen kişinin adı ile nüshanın istinsah tarihi (H. 1247/M. 1831-32) belirtilmiştir:

“Ketebehü'l- \sqrt{a} ...îrü'l-fa...îr es-seyyidî Ma \sqrt{m} ûd ibnü Ma \sqrt{m} ûd fî-bilâdi Ma \sqrt{f} yânî min-telâmîzi ...udreti Rabbânî fî- $\sqrt{ş}$ uhûri sene miTMeteyni elfü erba \sqrt{j} n seb \sqrt{ja} $\sqrt{\pi}$ ffera'llâhu lenâ 1247.

Éy bu kitâbı mü \sqrt{f} âla \sqrt{ja} eden sizden ma \sqrt{f} lûb éderim bir Fâti \sqrt{a} ümîd éderim ve bundan $\sqrt{ş}$ oñra ~orsofi'de sâkin \sqrt{a} ta \sqrt{f} ibo \sqrt{plu} A \sqrt{med} kâpid mührelemiştir. Bir Fâti \sqrt{a} da«ı anuñ için yâd édesiz dîn ...arındaşları günâhım ço...dur.”

Baş:

Bismi'llâhi'r-ra \sqrt{m} âni'r-ra \sqrt{v} îm

قَالَ رَبِّ اشْرَحْ

قَالَ اللهُ تَعَالَى
لِي صَدْرِي $\sqrt{وَ}$ يَسِّرْ لِي أَمْرِي $\sqrt{وَ}$ اخْلُصْ عُنُقَهُ مَنْ لَسَانِي $\sqrt{وَ}$ بَفِّهُوا قَوْلِي

Benüm bu göñlümi \sqrt{j} ı $\sqrt{ş}$...uñla ...il yâ Rabbi sen şeydâ

Derûnumdan çı...ar gitsün yine endîşe-i dünyâ

Son:

Kim ol mi \sqrt{r} âb-ı ...avseyini temâşâ eyleyüp bir kez

çULO \sqrt{LI} mescid-i ma...şûdına érdi tamâm oldı

Ankara Milli Kütüphane Nüshası

Milli Kütüphanede 06 Mil Yz A 8111 arşiv numarasıyla kayıtlı olan nüsha, 280 varaktan müteşekkildir. *Bâğ-ı Behişt*, yazmanın 1^b-280^a sayfaları arasında bulunmaktadır. Nokta şemseli, zencirekli, köşebendli, siyah meşin bir cildi vardır. Sırtı tamir görmüştür. Eser, 1995 yılında Hasibe Mazioğlu tarafından satın alınmıştır. Sayfa ebatları 253x123-167x111 mm şeklindedir. Sayfalar kırmızı cedvelle çerçevelenmiştir. Her bir sayfada çift sütun hâlinde 15 satır bulunmaktadır. Harekeli nesih hatla yazılmıştır. Şiir başlıkları (ayetler) kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfaların sol alt köşesinde rekabe kaydı bulunmaktadır. Çıkmada siyah mürekkeple ayetlerin yanına hangi surede buldukları yazılmıştır. 2^a, 42^a, 62^a, 123^a, 152^a, 182^a, 212^a, 240^a, 263^a ve 280^b sayfalarında Milli Kütüphanenin mührü bulunmaktadır. 1^a sayfasında *Bâğ-ı Behişt*'in 13. şiirinin son dört beytiyle 14. şiirinin ilk 10 beyti ters bir şekilde kaydedilmiştir. Bu sayfadaki yazı diğer sayfalardaki yazıdan farklıdır. Bu hâliyle farklı bir müstensihinin elinden çıkmış bir nüshadan koparılmışa benzemektedir. Yazma çok özensiz bir müstensihinin elinden çıkmıştır. Birçok şiirde beyitler atlanmış veya yerleri değiştirilmiştir. Şiirler kopya edilirken vezin kontrolü yapılmamasından kaynaklı hatalar çok sık yapılmıştır. Bazı şiirlerin serlevhasında bulunması gereken ayetler kaydedilmemiştir.

280^a sayfasında eserin ketebe kaydı bulunmaktadır. Eserin müellifinin kim olduğuna dair bir ifade bulunmayan kayıta müstensihinin adı ve nüshanın istinsah tarihi belirtilmiştir (1846):

“Kitâb erişdi çünki intihâya

\sqrt{a}a \sqrt{amd} ile med \sqrt{i} bi-nihâye

\sqrt{a} abîbine şalât ile ta $\sqrt{viyyât}$

Da«ı âline kim «ayru'l-beriyyât

Her ki déyeler ra \sqrt{meti} ço... ..azana

Fâti \sqrt{a} i $\sqrt{sân}$ éde çün buni yazana

Hem dujâsından aña «ayr erişe
Kim bize bundan dujâ édüp geçe

»ayra yazsuñ hem Kirâmen Kâtibîn
Kim dujâ ile yâd éderse işbu «a††uñ şâ\\ibin

Temmetü 'l-kitâb bi-javnilâhi 'l-Meliki 'l-Vehhâb. Neme...ahü 'l-fa...îrü 'l-\\a...îr
el-mu\\terif bi 'l-jaczi ve 'l-...aşîr el-\\âcî Mu\\ammed Efendi-zâde jÂrif Döseyini
İbrâhîmü 'r-Reşîd bi-jArabsun el-müftî esba... jaffe janhüme 'l-jafüvvü bi-
\\ürmeti \\abîbike 'l-Muşfâfâ ve bi-\\ürmeti çihâr yârike 'l-Murta≥â ve de«ale
cennetehü ve müşâhedetü 'r-Ra\\mânü 'r-Ra\\îm Sene sittîni i&nâ ve miTMeteyni
elf mâhu recebü 'l-mücerreb [1262]”

Yazmanın başında, sonradan eklendiği anlaşılan bir fihrist vardır. Fihrist, “Her bâbâ fihrist beyân olunup ra...am ile sühûlet murâd olunmuşdur.” cümlesiyle takdim edilmiştir. Fihristte sırasıyla şiir numaraları yazılmış ve her numaranın karşısına birkaç kelime veya bir cümleyle şiirin konusu belirtilmiştir. Üç varaklık fihristin sonuna bir de ketebe kaydı düşülmüştür. Burada belirtildiğine göre nüshanın istinsah tarihinden 54 yıl sonra, 1900 yılında yazılmıştır. Kayıt şöyledir:

“Temmet hâ#e 'l-fihristü bi-javni 'llâhi 'l-Meliki 'l-Vehhâb Orta\\işârî ~ofu el-
\\âc Muşfâfâ Efendi. Sene-Sâl 1318 fî-Mu\\arremi 'l-\\arâm.”

Baş:

çULO[]LU ra\\metu 'llâhi jaleyh
Bismi 'llâhi 'r-ra\\mâni 'r-ra\\îm

قَالَ رَبِّ اشْرَحْ

قَالَ اللهُ تَعَالَى
لِي صَدْرِي ۞ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ۞ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّن لِّسَانِي ۞ يَفْقَهُوا قَوْلِي

Benüm bu gönlümi jış...uñla ...il yâ Rabbi sen şeydâ
Derûnumdan çı...ar gitsün yine endîşe-i dünyâ

Son:

Kim ol mi\\râb-ı ...avseyini temâşâ eyleyüp bir kez
çULO[]LI mescid-i ma...şûdına érdi imâm oldı

Yazmaların Kapadokya ile İlgisi

Ketebe kayıtlarındaki bilgilerden açıkça anlaşılacağı üzere her iki nüsha da Nevşehir'de istinsah edilmiştir. Rasim Deniz nüshasının ketebe kaydında müstensihe ilişkin şu bilgiler kayıtlıdır:

“Ketebehü 'l-\\a...îrü 'l-fa...îr es-seyyidî Ma\\mûd ibnü Ma\\mûd fî-bilâdi
Ma\\fyânî min-telâmîzi ...udreti Rabbânî.”

Kayıttaki bilgiye göre hicrî 1247 (M. 1831-32) yılında tamamlanan nüshanın müstensihi Matyan'dan Mahmud oğlu Mahmud'dur. Matyan (Matiána), bugünkü Göreme (Kórama) kasabasının asıl adıdır. Göreme (Kórama) ise kasabaya 1 km uzaklıkta bulunan manastır vadisinin adıdır (Nişanyan). Dâhiliye Vekâletinin 1928 tarihli *Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları* künyeli yayınında bugünkü Göreme kasabası için Macan ismi kaydedilmiştir (s. 1022). Yazmadaki kayıt, 19. yüzyılın ilk yarısında bugünkü Göreme kasabası için Matyan isminin kullanıldığını göstermesi açısından da ayrıca dikkate değerdir. Ketebe kayıtlarında bulunan “min telâmîzi...”

şeklindeki ifadeler, kâtibin kimden tahsil gördüğünü belirten ifadelerdir. Bu kayıтта, “*min-telâmîzi ...udreti Rabbâni*” şeklindeki sözlerle kâtip, kendisini İlahî kudretin terbiye ettiğini söylemektedir. Ayrıca kâtibin künyesinin başında kaydedilen “*es-seyyidi*” ibaresinden hareketle Mahmud bin Mahmud’un Hz. Peygamber’in soyundan olabileceği de söylenebilir.

Rasim Deniz nüshasının ketebesinde, müstensihe ilişkin kaydın akabinde kitabın kâğıtlarını mühreleyen kişiye dair de bir kayıt düşülmüştür. Söz konusu kayıt şöyledir:

“*Éy bu kitâbı müfâlağa eden sizden maflûb ederim bir Fâtîva ümîd ederim ve bundan şoñra ~orsofi’de sâkin ðafliboñlu A\med kâpid mührelemiştir. Bir Fâtîva da«ı anuñ için yâd edesiz dîn ...arındaşları günâhım ço...dur.*”

Kayıtta Sorsofi’de oturan Hatiboğlu Ahmed namında bir kişiden bahsedilmektedir. Bu kişinin, söz konusu elyazmasının kâğıtlarını mührelediği söylenerek okuyuculardan müstensihe birlikte bu kişiye de dua etmeleri talep edilmektedir. Kayıtta belirtilen Sorsofi kasabası, bugün Aksaray’ın Gülağaç ilçesine bağlı Sofular köyüdür. 1928 tarihli *Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları* künyeli yayında (s. 1018) yine Sorsofi adıyla Niğde’nin Misli nahiyesine (bugünkü Gölcük kasabası) bağlı bir köy olarak kaydedilen kasaba, daha sonraki idari taksimatlarda Aksaray’ın Gülağaç ilçesine bağlanmış ve ismi Sofular olarak değiştirilmiştir.

Eskiden elyazmalarında kullanılan kâğıtlar, ham kâğıdın el emeğiyle çeşitli işlemlerden geçirilmesiyle hazırlanırdı. Bu işlemlerin en önemlisi yumurta akı, nişasta, kitre, Arap zamkı, balık tutkalı, üstübeç, hatmi çiçeği, beyaz şap, taze gül yaprağı, un ve pirinç gibi maddelerden yapılan ahar adlı terkiplerle ham kâğıdın terbiye edilmesi işlemidir. Bu işlemde geçen kâğıtlar rutubet, küf, kitap kurdu ve zamana karşı daha dayanıklı olurdu (Ece, 2007:104). Aharlanan kâğıdın parlak ve kaygan olmasını sağlamak için mührü adında bir alet kullanılırdı. Mührelenen kâğıtların yüzeyi pekleştirilip parlatıldığı için bu kâğıtlarda kalem adeta akardı. Ayrıca bu kâğıtlar mürekkebi emmezdi. Dolayısıyla yazma esnasında bir hata yapıldığı zaman mürekkebi silmek suretiyle hatalar kolayca telafi edilebilmekteydi. Kâğıtların mührelenmesi için aharlı olmaları da şart değildir. Zira “*aharlı olsun olmasın kâğıdın mührelenmesi kâğıda peklik kazandırır, pürüzleri giderir*” (Ece, 2007:121).

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere ahar ve mührü işlemleri, kültürün aktarılmasının en önemli aracı olan yazıyla ve yazının en önemli aktarma aracı olan kâğıtla doğrudan alakalıdır. Dolayısıyla Kapadokya’nın uzak bir köşesinde kalan bir köyde 19. Asrın başlarında kâğıt imaliyle ilgili becerisi olan insanların bulunması ve bu insanların buldukları yerde kâğıt imalatı yapıyor olmaları kayda değer bir veridir. Zira tarihî bir dönemde bir imalatın varlığına dair bulgular, aynı zamanda o tarihlerde söz konusu ürüne olan talebin de göstergesi olarak okunabilir. Bu itibarla Göremeli Seyyid Mahmud’un, Göreme kasabasına yaklaşık 70 km uzaklıktaki Sorsofi kasabasından Hatiboğlu Ahmed’in mührelediği kâğıtları kullanarak hayli hacimli bir manzum tefsiri istinsah etmesi, yörenin kültürel seviyesinin gelişmişliğine yorulabilir.

Bâğ-ı Behişt’in Nevşehir’de hicrî 1262 (M. 1846) yılında istinsah edilen diğer bir kopyası olan Milli Kütüphane nüshasının ketebe kaydında müstensihin künyesi şu şekildedir:

“*Neme...ahü’l-fa...îrü’l-va...îr el-mu\terif bi’l-jaczi ve’l-...aşîr el-ðâci Mu\ammed Efendi-zâde j\Arif ðüseyni İbrâhîmü’r-Reşid bi-j\Arabsun el-müftî esba...*”

Kayıttaki bilgiye göre nüshanın müstensihi Arabsun’un eski müftülerinden İbrahim Reşid’dir. Arabsun (Zoropassós), bugünkü Gülşehir’in eski adıdır. 14 ve 15. asırlarda Anadolu’nun önde gelen ilim merkezlerinden birisi olan Gülşehir, Anadolu sahası Türkçesinin ilk eserlerinden birisi olan *Mantıku’t-tayr*’ın yazarı Gülşehrî’nin de memleketidir.

Milli Kütüphane nüshasında ikinci bir ketebe kaydı daha vardır. Bu kayıt, esere sonradan eklenmiş olan fihristin kâtibine aittir. Kayıt şöyledir:

“*Temmet hâfe’l-fihristü bi-j\avni’llâhi’l-Meliki’l-Vehhâb Orta\işârî ~ofu el-ðâc Muş\fafe Efendi. Sene-Sâl 1318 fi-Mu\arremi’l-Varâm.*”

Kayıt, Ortahisarlı Sofu Hacı Mustafa Efendi namında bir kişiye aittir. Fihrist, yazmanın istinsah edildiği tarihten (1846) 54 yıl sonra (1900) kitaba eklenmiştir. Kayıtta ismi anılan Ortahisar, bugünkü Nevşehir'in Ürgüp ilçesine bağlı bir kasabadır. Dolayısıyla nüsha, istinsah edildikten sonra da uzun yıllar boyunca Nevşehir ve civarında bulunmuş olmalıdır. Fihristten anlaşıldığı kadarıyla Hacı Mustafa Efendi, elindeki eseri baştan sona okumuştur. Zira eserdeki her bir kasideyi bir bâb olarak fihristte numaralandırıp, numaraların karşısına kasidelerin muhtevasıyla ilgili kısa kısa notlar düşmüştür. Hacı Mustafa Efendi aynı yolla eserin kendisine de ilaveler yapmıştır. Her bir şiirin başlangıcında fihristte kaydettiği bâb numarasını çıkmaya yazmış ve ayrıca şiirde tefsire mevzubahis edilen ayet/ayetlerin hangi surede bulunduğunu da çıkmada kısa kısa notlarla belirtmiştir. Elyazmasına yaptığı bu ilavelerden hareketle Hacı Mustafa Efendi'nin kayda değer bir tahsile sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

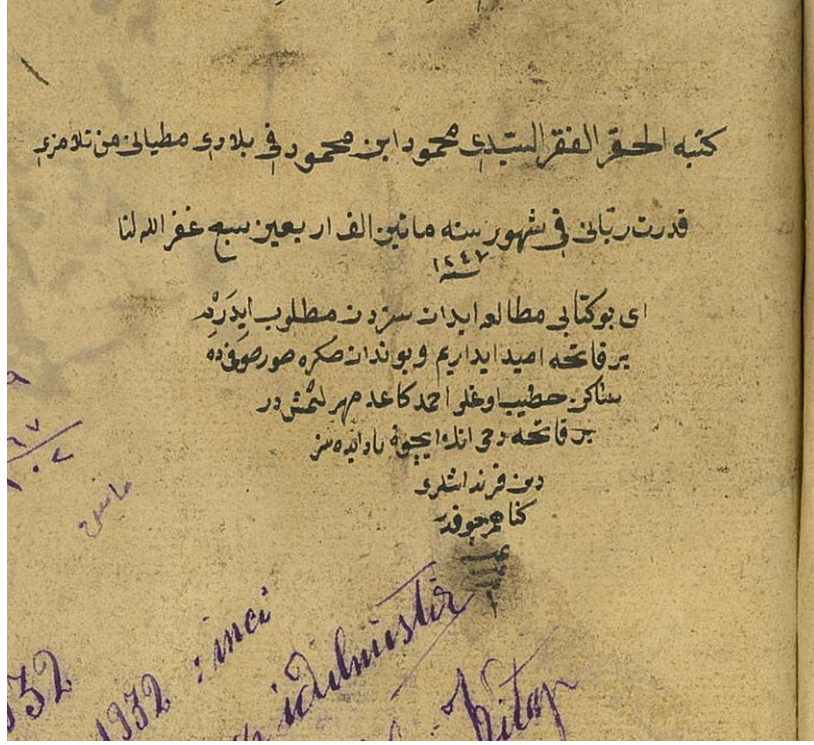
Bâğ-ı Behişt'in Ankara Milli Kütüphane'de ve Dr. Rasim Deniz'in özel kütüphanesinde yer alan iki elyazması nüshası, 19. Asrın ilk yarısında bugünkü Nevşehir'in sınırları içinde kalan yerlerde istinsah edilmiştir. Ankara Milli Kütüphane nüshası Gülşehir'de, Rasim Deniz nüshası ise Göreme'de istinsah edilmiştir. Söz konusu elyazmalarının ketebe kayıtlarında nüshaların müstensihisi, istinsah yeri ve tarihi açıkça belirtilmiştir. Rasim Deniz nüshasında müstensihin künyesinden başka kâğıt mührelemek suretiyle eserin tedvin edilmesine katkı sağlayan kişinin adı ve memleketi de kayıtlıdır. Bu şahıs da yine Kapadokya bölgesi içinde bugünkü Nevşehir'in yakınlarında bulunan Aksaray'ın Gülağaç ilçesine bağlı Sofular kasabadandır. Ankara Milli Kütüphane nüshasında ise eserin istinsah kaydının haricinde kitaba sonradan eklenen bir fihrist ve bu fihristin kendi ketebe kaydı vardır. Mezkûr kayıta fihristin müellifi ve telif tarihi ile fihrist müellifinin memleketi açıkça kaydedilmiştir. Bu kayıt da yine bugünkü Nevşehir'in sınırları içinde kalan Ortahisar kasabasından bir kişi tarafından eklenmiştir.

Bir elyazması eseri çoğaltmaya azmeden kişinin, o esere değer vermesi, eserin müellifi ve muhtevasıyla fikir ve duygu birliği içinde bulunması beklenir. *Bâğ-ı Behişt*, Nevşehir civarında hemen hemen aynı tarihlerde en az iki defa istinsah edilmiştir. Söz konusu iki nüsha, kaynak olarak kullanılan başka nüshaların varlığının da delilidir. Buna istinaden Kuloğlu'nun tasavvufi kişiliğinin ve *Bâğ-ı Behişt*'te dile getirdiği düşüncelerinin 19. asrın ilk yarısında Kapadokya'da bulunan Müslüman cemiyet tarafından hüsnu kabul gördüğü söylenebilir. Bu durum, 19. asır başlarında Kapadokya'da genelde tasavvuf düşüncesinin, özelde ise tasavvufun Halveti yorumunun kayda değer bir varlık gösterdiğine de yorulabilir.

Bu tür veriler, toplumun okuma yazma oranı gibi muhtelif durumlarına ilişkin istatistikî verilerinin bilinmediği tarihî dönemlerin sosyo-kültürel yapısını anlamada ve yorumlamada araştırmacılara yol gösterici olabilir. Osmanlı Devleti'nde toplumun okuma yazma durumu gibi çoğu zaman güncel siyasî tartışmaların etkisinde kalarak mesnetsiz değerlendirmelerle ele alınan konularda doğru sonuçlara ulaşmak için Osmanlı okuryazarlarının ürettiği bu gibi malzemeleri ayrıntılı olarak incelemek gerekmektedir.

Bu çalışmada araştırmacıların dikkatlerine sunulan elyazmalarındaki kayıtlar, araştırmacılara, yazmaların istinsah edildiği dönemin ve çevrenin okuryazarlık durumuna ilişkin değerlendirme imkânı vermektedir. İki elyazmasındaki söz konusu kayıtlar Gülşehir, Göreme, Ortahisar ve Sofular dörtgeninde bulunan nüfusun okuma yazma kapasitesi, sanata ilgisi ve dolayısıyla medenî seviyesine dair ipuçları sunmaktadır. Bütün bu veriler, genelde Kapadokya özelde ise Nevşehir yöresinin 19. asırdaki kültürel canlılığının tanıkları olarak kabule şayandır.

Araştırmacıların, kütüphanelerdeki sair eserlere de bu dikkatle bakması toplum tarihî çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

1 Rasim Deniz Nüshasının Ferağ Kaydı

2 Ankara Milli Kütüphane Nüshasını Ferağ Kaydı

هر بابه فهرست بیات اولوب رقم اوله سهولت مرد اولمشدر	
جنابى وحب تعالدين استرچيا	باب ۱
ففسى اماره ون خلاص اولقه استرچيا	۲
غزور پتدن مستغنى اولقه استرچيا	۳
سپت العالمين هفرتنك عظمت كبرياى	۴
مدح بنتى ز ايشان هفرتى	۵
باب	
جنات عندك مدح	۴۴
الله تعالى به ركوع سجود اتمك	۴۵
در السلامه اهل ايمانك دخوف	۴۵
صبل دنيايه طالب اولوق ز ياقف	۴۶

3 Ankara Milli Kütüphane Nüshası Fihristinin Serlevhası

عمده فهرسته بعون الله الملك الوهاب
اورتجھارى صوفوا حاج مرطوف افند
السنه السنه
۱۴۱۸

4 Ankara Milli Kütüphane Nüshası Fihristinin Ferağ Kaydı

Kaynakça

- Dâhiliye Vekâleti. (1928). *Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları*. İstanbul: Hilal Matbaası.
- Ece, S. (2007). *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri*. Erzurum: Fenomen.
- Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas. (1247/1831-32). *Bâğ-ı Behişt*. Rasim Deniz özel kütüphanesi.
- Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas. (1262/1846). *Bâğ-ı Behişt*. Milli Kütüphane.06 Mil Yz A 8111.
- Nişanyan, S. (tarih yok). *Türkiye Yerleşim Birimleri Envanteri*. Haziran 29, 2015 tarihinde Index Anatolicus: <http://www.nisanyanmap.com/?> adresinden alındı
- Taş, B. (2015). *Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas Bâğ-ı Behişt*. İstanbul: Serüven Kitabevi.